

ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТАМИ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Будь-яка діяльність, науково-технічна зокрема, якщо вона не є простим копіюванням давно алгоритмізованих операцій, а має креативний характер, вимагає від особистості постійного творення себе. Створення нових конструкцій, розробка нових технічних думок є галуззю діяльності людини, яка не просто збагачує світ малими та великими технічними відкриттями, але й вносить досконалість в різні види діяльності, стосунки. Необхідно пам'ятати, що за кожною сучасною машиною, що увічне ім'я свого творця як генератора ідей, стоїть зовні невидима величезна робота багатьох інженерів і вчених, які були здатні вирішувати як традиційні, так і зовсім не передбачувані, пов'язані з досягненням нової якості науково-технічні задачі. У цьому контексті вирішального значення для психологічної науки набувають дослідження впливу особливостей людини на її життєдіяльність, вивчення психологічних факторів, які змінюють і формують її психологію в реальних умовах навчальної, професійної, науково-технічної діяльності, тому саме особистість є вихідною для аналізу зв'язку психічного розвитку з діяльністю.

Метою дослідження статті є вивчення психологічних особливостей студентів технічного вишу та їх впливу на організацію власної діяльності.

Невід'ємними рисами людини, яка може продуктивно працювати, є такі якості особистості, як дієвість, самостійність, самоконтроль, самоаналіз, стійкі позитивні емоції, креативність, гнучкість у спілкуванні, готовність до вчинку. За С.Д.Максименком, особистість є формою існування психіки людини, яка становить цілісність здатну до саморозвитку, набуваючи предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ. Це особливе ставлення до світу, особливий спосіб світосприймання, особливий спосіб взаємодії з реальністю [5].

У повсякденному житті це виявляється для нас: в особистісній своєрідності; у відсутності двох тотожних індивідуальностей, що не відрізняються одна від одної; в усвідомленні необхідності шукання адекватного розуміння у навколишнього світу. Часто низька оцінка роботи людини, незадовільна її оцінка приводять її як особистість у стан відчуження, у положення маргінала. Молода людина, що не має пріоритетів у професійній сфері, чи вибравши сферу діяльності винятково під впливом зі сторони (батьки, кон'юнктура на ринку праці), зазнає потім значних життєвих ускладнень, пов'язаних з подальшим ходом соціалізації, адаптацією в професійній сфері, у певних соціальних групах, реалізацією життєвих амбіцій. Безумовно, усе це надалі становить для особистості величезну небезпеку. Збої в процесі адаптації: пропуск необхідних рівнів, значні відставання на цьому шляху від інших, котрі пішли далеко вперед на професійній дистанції, приводять до положення соціального аутсайдерства.

Питання адаптації особистості є актуальним для кожного етапу її розвитку. Адаптаційні процеси допомагають особистості реалізувати себе за різних обставин: знайти особистісний сенс молодій людині в актуальній діяльності; формувати уміння зберігати свою індивідуальність навіть у надскладних умовах; поглиблювати надалі становлення себе як професіонала, здатного до побудови, змін і розвитку своєї діяльності відповідно до умов, що склалися. Таким чином, виникаючи на ранніх етапах розвитку, шляхом пристосування дитини до вимог середовища, адаптаційні процеси в подальшому набувають самостійного значення і починають впливати на розвиток особистості. Чим вище рівень особистісного розвитку суб'єкта, тим більшою мірою середовище, на яке він фактично орієнтується у своїй поведінці, виходить за межі його безпосереднього оточення [2].

Поліпшення процесів психологічної та соціальної адаптації, розвиток здатності до адаптації, які сприятимуть більш повному і гармонійному "вживлянню" в систему професійної діяльності, є одними з найголовніших завдань вищої школи. Але, які б ми влучні, соціально і психологічно виважені заходи не влаштовували, вони є зовнішніми впливами щодо особистості, вони не можуть замінити її внутрішнє управління власною діяльністю.

Нового організаційного підходу до власного часу і діяльності вимагає від нас і новий формат ринку праці, що відзначається стрімкістю соціального розвитку, поглибленням тенденцій до індивідуалізму, з одного боку, і наймогутнішою соціальною інтеграцією (процеси глобалізації суспільства) – з іншого. Виробничі процеси потребують працівників нового типу і висувають вимоги до фахівця як суб'єкту професійної, творчої діяльності. Такі вимоги будуть сприяти переосмисленню виробничих ситуацій і створенню нових гуманістичних сенсів своєї діяльності фахівцями технічної галузі. Допоможуть їм усвідомити значимість більш широкого не утилітарного мотиваційного контексту діяльності, що виходить за рамки існуючої в даний момент ситуації, і передбачає розвиненість професійно значущих компонентів самореалізації на рівні оволодіння "духовністю професіонала" [2].

Духовність, за М.І.Боришевським, є складною, багатомірною системою, до котрої входять утворення свідомості й самосвідомості людини, в яких віддзеркалюються її найактуальніші життєві потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності й до себе самої [3]. Найголовнішими проявами духовності можна вважати: утвердження в міжлюдських стосунках гуманістичних засад, турботливе й відповідальне ставлення до навколишніх, здатність мислити критично й самокритично, працелюбство (ставлення до практики як до засобу розвитку здібностей), усвідомлення невичерпних можливостей віри у вищу ідею.

Кредо кожного професіонала в науково-технічній сфері – це впевненість у тому, що кожне професійне завдання можна розв'язати, але не за допомогою магічних прийомів, а користуючись розрахунками і технічними засобами. Сучасний "технар" – це людина " звільнена від чар світу ", включена у цивілізацію, що постійно збагачується її ідеями, знанням, проблемами.

Результативна робота зі становлення і розвитку процесів самореалізації особистості неможлива без виявлення їх психологічних механізмів, соціально-психологічних чинників впливу, знання закономірностей їх індивідуального прояву, ролі і специфіки ситуативних впливів у різних видах діяльності людини. Необхідно знати як у процесі тієї чи іншої діяльності, навіть за умови досягнення тих чи інших результатів, забезпечити новий, креативний рівень ставлення і здійснення людини в діях, ситуації, світі. Процеси дослідження базуються на розв'язанні питань щодо одиниць аналізу і критеріїв оцінки індивідуальних проявів, які вивчаються. Необхідно дослідити акти поведінки, дії, вчинки, динаміку взаємодій, ставлення особистості до задач, що нею вирішуються, її продуктивність.

Керуючись вищезазначеними теоретичними позиціями ми розробили план емпіричного дослідження. Випробуваними були студенти денної форми навчання Донецького національного технічного університету. Дослідження проводилось у 2008-2009 навчальному році. Усього в дослідженні взяли участь 50 студентів, для збору емпіричного матеріалу нами був розроблений опитувальний лист, який складався з низки завдань.

Однією з основних методичних вимог щодо навчальної діяльності студентів є високий рівень її свідомої регуляції, тому що процес навчання у виші сьогодні характеризується постійним збільшенням частки самостійних форм роботи, відповідно і збільшенням навчальних ситуацій, що вимагають власних, зважених рішень. Задачі нашого дослідження включали вивчення реальних критеріїв організації часу особистістю. Для визначення цих критеріїв ми вводимо поняття переживання часу [1]. Переживання часу – це спосіб приведення у відповідність соціальних, професійних і особистісних умов життя, тому переживання часу є невід'ємною якістю будь-якої продуктивної діяльності і науково-технічного пошуку, зокрема. Здатність особистості до організації життєвого часу і є неопосередкованим керуванням часом, оволодіння їм.

Перше завдання було спрямовано на вивчення реальних і бажаних режимів, щодо організації часу студентами. В експерименті, проведеному свого часу Л.Ю.Кублицьке, на підставі аналізу різних видів професійної діяльності

виділялись такі загальні часові режими, в умовах яких найчастіше здійснюється діяльність людини: 1) оптимальний для здійснення діяльності людиною термін; 2) невизначений термін для здійснення діяльності, обставини, коли людина сама повинна визначити момент її закінчення; 3) ліміт часу, коли людині необхідно достатньо напружено працювати, щоб встигнути до визначеного часу; 4) надлишок часу, коли заздалегідь очевидно, що його більше, ніж необхідно; 5) дефіцит часу. Ці варіанти часових режимів пропонувалися досліджуваному, кожен повинен був вибрати режим, який би його найбільше влаштовував, та в якому він найчастіше працює [за 1].

З психологічних досліджень відомо, що особистості, які знаходяться в прямих, жорстких, короткотривалих часових зв'язках з соціальними умовами, отримують від ситуацій своєрідне додаткове прискорення. Особистості, які слабо включені в соціальні процеси, не усвідомлюють вільний час як цінність є більш статичними. Тобто для особистостей першого типу час більш регламентований, вони усвідомлюють, що від них вимагається певна швидкість, певна продуктивність праці, пристосування до швидкості життя і соціальних вимог. Особистості протилежного (другого) типу максимально вивільнюють час для "справжнього" життя, час для них є самоцінним, вони намагаються звільнити все більше часу. В такій ситуації вільний час усвідомлюється як цінність, але не привласнюється як цінність, оскільки це нереалізований час. Час, який не використовувався для особистісного розвитку. Такий час марнується одноманітним способом життя, збіднюється, стає безособистісним і кінець-кінцем перетворюється в антицінність.

Відповідно до цих вимог, студент має не просто володіти навчальними діями, але й усвідомлювати змістовне навантаження дій, що виконує, оцінювати їх відповідність до цілей і умовам діяльності, вибирати найбільш раціональні способи їх засвоєння, тобто виконувати їх рефлексивно. Таким чином, студент повинен уміти створювати узагальнені орієнтири з урахуванням не тільки діяльнісних аспектів, а і особистісних, професійних, соціальних цінностей і норм, які є основою виконання навчальних дій на різноманітному прикладному матеріалі. Такі студенти не просто засвоюватимуть продуктивні вміння, але й побачать можливості раціонального їх застосування, можливості надбання і розвитку нових знань в умовах майбутньої професійної діяльності, усвідомлювати себе не просто носіями, а, більшою чи меншою мірою, суб'єктами цієї діяльності. Подібне ставлення і є чинником становлення процесу самореалізації особистості.

Рефлексія є вирішальним моментом, що зумовлює структурні і якісні зміни особистості. Суть професійної рефлексії полягає в аналізі і, якщо це необхідно, то і в зміні прийомів і способів діяльності, з метою оптимізації управління значимими ситуацією для її покращення і більш повного досягнення мети в існуючих умовах.

Критеріями рефлексивних механізмів є фіксація зроблених кроків і цілей, їх оцінка; запитання до себе, якщо виникають незрозумілі моменти; порівняння цілей з минулим і наступним еталонами; усвідомлення свого стану і переживань щодо створеного; порівняння цілей з отриманим результатом. Процеси цілеутворення є не лише складовими рефлексивних механізмів, а і сприяють розвитку особистості, становленню її ціннісних орієнтирів, усвідомленню нею спрямованості актуальних ситуацій, підвищують ефективність як навчальної, так і професійної діяльності.

У нашому дослідженні рефлексія розглядається як розвивальний процес, що розгортається на основі інтеграції особистісних і культуральних цінностей, тому три наступних завдання були спрямовані одночасно на діагностику і розвиток рефлексивних здібностей студентів:

- дайте відповідь на питання "Хто Я такий так, як, на ваш розсуд, відізвався би про Вас: товариш або приятель / нейтрально налаштована людина;

- пригадайте двох людей, які Вам дуже подобаються. Укажіть п'ять якостей, які Вам в них подобаються;

- пригадайте двох людей, які Вам зовсім не подобаються. Вкажіть п'ять якостей, які Вам в них не подобаються.

Особистісний розвиток передбачає активне намагання вплинути на зовнішні обставини; усвідомлення людиною своїх дій і відповідальності за те, що відбувається з нею; планування і постановку мети професійної діяльності, внутрішню роботу над собою заради їх досягнення, тому наступні два завдання опитувального листа були спрямовані на вивчення складових повсякденної діяльності студентів:

- укажіть ті дії (обов'язки, розваги, вправи), які б Ви хотіли робити;

- укажіть ті дії, які б Ви хотіли або перестати виконувати тією мірою, що виконуєте, або зовсім не робити;

- поясніть, чому Ви недостатньо приділяєте уваги першим діям і виконуєте другі.

Аналізуючи отримані результати ми виділили групу студентів, які обрали оптимальний часовий режим і як реальний, і як бажаний (9%). Їх відповіді на наступні три питання передусім передбачали комунікативні якості особистості, один студент згадав про інтелектуальні риси, інший – про вольові. Серед бажаних дій ця група студентів називала навчання, спорт. На останнє питання жоден не дав відповіді. Можна пояснити такі результати розумінням цією групою опитаних цінності часу і активних дій особи при здійсненні себе, але відсутність ділових, інтелектуальних, вольових рис серед характеристик вказує на те, що цінність не є дією в ситуаціях, які розв'язують досліджувані.

31% студентів хотіли би працювати в оптимальному режимі, а в реальному вимірі вони обмежені в часі (або дефіцит, або ліміт часу). Цю групу студентів за наступними відповідями можна поділити на дві підгрупи: перша, коли брак часу в реальному вимірі зумовлений діяльною натурою особи; і друга, коли час тече крізь пальці через бездіяльність людини. У відповідях першої підгрупи вміщені і вольові, і комунікативні, й інтелектуальні риси особистості, в діях згадуються і обов'язки, і активні розваги.

Недоліки в організації власної діяльності пояснюються особистісними причинами (лінь, незначні вольові зусилля) навіть в ситуації, де є посилення на оточення (усі так роблять, от і я так роблю). Представники цієї підгрупи хотіли б удосконалити алгоритми своєї діяльності, вони не лише усвідомлюють цю потребу, але і здатні працювати над цим. Студенти, яких ми віднесли до другої підгрупи, майже не давали повних відповідей, а деякі обмежилися взагалі кількома словами (розумний, гарний, товариський). Дії, які б вони хотіли виконувати, стосуються перед усім сфери розваг, інколи спортивні вправи, у двох листах згадується про навчання. На останнє питання відповідь майже не давали, кілька студентів послалися на безвідповідальність, недостатню силу волі, лінь (намагаюся робити те, що до вподоби мені і не завдає шкоди суспільству). Такі студенти не зважають на цінність часу, але його нестача інколи їх турбує, тому і є усвідомлення необхідності правильної організації часового режиму.

Третя група студентів (18%) також за бажаний обрали оптимальний режим, а в реальному вимірі вона працює в умовах невизначеного терміну, на нашу думку, таке сприйняття часу пов'язано з системою відстроченого контролю знань, яка існує у вишах, тому що практично всі студенти цієї групи, пояснюючи свої дії, посилаються на зовнішні фактори, оточення. Серед названих рис особистості переважають – комунікативні, ставлення до навколишніх. Така позиція відтворюється і в переліку дій (спілкування з друзями, цікава робота, допомога сім'ї).

Студенти четвертої групи (18%) уважають, що в реальному вимірі вони працюють в умовах надміру часу, а бажаним є режим, де терміни є невизначеними, ще два студенти вважають навпаки, але і ті, і ті, що є очевидним, заздалегідь не готують себе до динамічної плідної праці, час для них є цінністю в собі, вони не намагаються організувати свій час і власну діяльність, і навіть, делегувати цю функцію стороннім. Серед рис особистості найбільш привабливими для себе назвали властивості, що забезпечать товариські стосунки з доколишніми (веселий, добрий, чуйний, уважний). Серед дій, які б хотіли виконувати, переважають розваги і спортивні вправи, тільки в трьох листах написано, що хотіли б навчатися і працювати, така ж кількість студентів ці дії внесла до переліку небажаних. Інші вибори не є чисельними, вони складаються з двох або трьох опитувальних листів, тому їх аналізувати складно. Три особи вважають, що постійно працюють в умовах дефіциту часу, і мріють про його надлишок. З відповідей зрозуміло, що вони працюють і вчаться, тому зайвий час їм знадобиться.

Акцент робиться також на комунікативних рисах особистості, але не на звичайних приятельських стосунках, а на відкритій і чесній взаємодії. Така ж кількість студентів вважають, що працюють в умовах дефіциту часу, але б були задоволені і певним його лімітом. Змістовні відповіді майже не відрізняються від попередньої групи. Відмінність у виборі бажаного часового режиму можна пояснити ступенем утоми студентів у цих групах. Остання група складається з двох виборів на

користь ліміту часу, коли найчастіше працюють в оптимальних умовах. Змістовий аналіз цих відповідей показав, що обидва респонденти переважно цінять вольові риси характеру, і можливо, таким чином, через зовнішні вимоги, намагаються їх формувати.

Відомо, що чітко виражена специфічна організація спілкування існує в багатьох видах спільної діяльності, наше опитування цю тезу також доводить. Переважна більшість студентів зробила наголос саме на комунікативних і товариських рисах особистості. За Я.О.Пономарьовим і Ч.М.Гаджиевим спілкування в різних видах діяльності людини організовано так, щоб найбільш ефективно обслуговувати цей вид діяльності [7]. Найважливішою в межах освітнього середовища є діалогічна взаємодія ідеальних форм, якою і є особистість людини (за М.Вебером), результатом цієї взаємодії буде особистісний розвиток партнерів (викладач – студент, студент – студент). Тому цілеспрямоване включення діалогу до освітнього процесу технічного ВНЗ стане провідним механізмом розвитку особистості, її професійної культури. Разом з цим не викликає сумнівів неоднозначність такого типу впливів: в одних випадках продуктивність діяльності може збільшуватись, в інших залишатись незмінною.

Роботі з удосконалення механізмів і прийомів організації власної діяльності, розвитку самореалізації особистісного потенціалу в освітньому середовищі технічного ВНЗ сприяють і ті обставини, що ринок професій зараз надзвичайно динамічний. В.О.Моляко вказує на виражену сучасну тенденцію до оволодіння новими професіями (поліпрофесіоналізму), засвоєння нової техніки, адекватної адаптації до змін в умовах та характері діяльності (зростання інформаційних потоків, дефіцит часу, які ускладнюють перебіг звичайних трудових процесів) [6]. Саме через це, вочевидь, є необхідність орієнтуватись на особистість з високою потребою в самореалізації, що здатна самостійно реорганізувати і перебудувати власну діяльність, як на майбутнього професіонала високої кваліфікації. Таким чином, не можна готувати спеціалістів без урахування змін у світі професій і перспектив розвитку особистості, її самореалізації.

Активне ставлення майбутнього фахівця до власної діяльності можна сформулювати через усвідомлення студентом себе, як суб'єкта професійної діяльності здатного до організації життєвого часу і неопосередкованого керування їм.

Останнє ... Більшість студентів воліють працювати в оптимальному часовому режимі, проте, як показав аналіз змістових відповідей, вони ще не усвідомлюють, що регламентація часом вимагає певної швидкості і продуктивності дій, пристосування до стрімкості життя і соціальних вимог.

Відповіді на змістові питання передусім вміщували комунікативні і товариські якості особистості, інтелектуальні і вольові риси були названі приблизно 20% студентів. Такий вибір рис можна пояснити не тільки особистісною спрямованістю досліджуваних, а й соціальними чинниками (на ринку праці зараз шукають переважно гнучких і товариських робітників).

Аналіз бажаних і небажаних дій показав не тільки зміст особистісних домагань студентів (переважно розваги і спортивних вправ), а і неспроможність, при такому відношенні, в подальшому скористатись соціально заданими умовами (працездатна, креативна особистість) для власної реалізації. Такий результат можна пояснити юним віком опитуваних (18-19 років), нерозвиненістю особистісної зрілості, відсутністю усвідомлення того, що гармонія життєдіяльності досягається не простим складанням чи перебором дій, а завдяки цілеспрямованій конструктивній активності особистості.

Висновки. 1. Продуктивна діяльність людини передбачає її активне прагнення вплинути на зовнішні обставини і готовність до змін, тому рефлексія є вирішальним чинником, який зумовлює структурні і якісні зміни особистості, що сприятимуть і її розвитку, і плідності її діяльності.

2. Для ефективного вивчення психологічного змісту і механізмів становлення продуктивної діяльності майбутніх професіоналів, ми пропонуємо вводити в навчальний процес вузу моделі взаємодії особистості і освітнього середовища, спеціально розроблені ситуації, що вимагають певної динаміки в прийнятті рішень.

У перспективі подальших досліджень ми бачимо створення репрезентативної вибірки, проведення емпіричного дослідження з діагностики сприйняття часу і рефлексивних особливостей студентів технічного ВНЗ, визначення алгоритмів їх поведінки в ситуаціях з різними часовими режимами. Вивчення впливу вище зазначених часових режимів на динаміку навчальних і професійних дій студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Балл Г.А. Психология в рациогуманистической перспективе: избр. работы / Г.А. Балл. – К.: Изд-во Основа, 2006. – 408с.
3. Боришевський М.Й. Духовність у державотворенні / М.Й. Боришевський // Розбудова держави. – 1996. - №2. – С.12-22.
4. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 167 с.
5. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К.: Вид-во ТОВ "КММ", 2006. – 240 с.
6. Моляко В.А. Техническое творчество и трудовое воспитание / В.А. Моляко. – М.: Знание, 1985. – 80 с.
7. Пономарев Я.А. Закономерности общения в творческом коллективе / Я.А.Пономарев, Ч.М. Гаджиев // Вопросы психологии. – 1986. – №6. – С.77-86.

Подано до редакції 09.07.09

РЕЗЮМЕ

В статті вивчаються психологічні особливості студентів технічного вишу (уявлення про бажаний і реальний власний час і діяльність) і їх вплив на організацію актуальної діяльності. Рефлексія розглядається як розвиваючий процес, що розгортається на основі інтеграції особистісних і соціальних вимог, та є основою з становлення і розвитку процесів самореалізації особистості в науково-технічній сфері.

Ключові слова: адаптація, переживання часу, рефлексія, самореалізація.

Л.С. Яковицкая

ИЗУЧЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОБСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТАМИ ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

РЕЗЮМЕ

В статье изучаются психологические особенности студентов технического вуза (представление о желаемом и реальном собственном времени и деятельности) и их влияние на организацию актуальной деятельности. Рефлексия рассматривается как развивающий процесс, который развивается на основе интеграции личностных и социальных требований, и является основой становления и развития процессов самореализации личности в научно-технической сфере.

Ключевые слова: адаптация, переживание времени, рефлексия, самореализация.

L. S. Yakovytska
**STUDYING PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ORGANIZING OWN ACTIVITY BY STUDENTS OF
TECHNICAL UNIVERSITY**

SUMMARY

The article analyzes some psychological features of students of technical university (a concept of own desired and real time and activity) and their influence on organization of actual activity. Reflection is considered to be a developing process built up on the basis of integration of personal and social requirements, and is the basis for formation and development of processes of personal self-realization in scientific and technical sphere.

Keywords: adaptation, experiencing of time, reflection, self-realization.
